

О. Попович,
здобувач
Національної академії прокуратури України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРОКУРОРА В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Реформування кримінального процесу в Україні кардинально трансформувало розуміння мети й значення діяльності прокурора в кримінальному провадженні. Поясненням цього є те, що Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) розроблено на основі найновітніших досягнень у сфері кримінального процесу. У зв'язку із цим особливої актуальності набуває детальна розробка новітніх підходів до розуміння окремих питань правового статусу прокурора в кримінальному провадженні.

Так, питанням щодо сутності процесуального керівництва прокурора в кримінальному провадженні України займалися такі вчені, як О. Геселев, В. Долежан, В. Півненко, Ю. Полянський, М. Руденко, М. Черноусько, В. Юрчишин. Проте слід звернути увагу, що в їхніх дослідженнях не аналізувалася діяльність прокурора з точки зору такого об'єкта здійснюваного ним процесуального керівництва, як засади кримінального провадження, хоча цей інститут є одним із таких, що визначає загальну концепцію порядку кримінального провадження в нашій державі.

У словнику С. Ожегова «об'єкт» тлумачиться як явище, предмет, на який спрямовано яку-небудь діяльність [1, с. 377]. Філософський словник за редакцією В. Шинкарука здійснює тлумачення категорії «об'єкт» нерозривно з категорією «суб'єкт», а саме: 1) у широкому розумінні – категорії,

якими позначають носія певного роду діяльності (суб'єкт) і те, на що спрямовано цю діяльність, те, що підлягає діянню (об'єкт); 2) у теорії пізнання – протилежності процесу пізнання, які взаємодіють: свідомі істота, що пізнає (суб'єкт), і пізнавальна діяльність (об'єкт). Суб'єктом пізнання є не свідомість сама по собі, а матеріальна істота, яка має свідомість, – суспільна людина. Об'єктом пізнання є ті фрагменти об'єктивної реальності, які потрапили в коло практичної й пізнавальної діяльності людини [2, с. 354, 503–504].

На думку В. Случевського, відповідно до цілі, яку переслідує кримінальний процес, його предметом є встановлення винуватості особи, яка вчинила злочин. Вимога про застосування покарання, що пред'являється кримінальному суду, складає предмет кримінального позову, що є найсуттєвішим елементом кримінально-судового провадження, на основі якого розвивається діяльність кримінального суду та органів, які йому сприяють. Водночас, окрім кримінального позову, злочин може слугувати джерелом іншого позову – цивільного, предметом якого є вимога потерпілого від злочину, яка пред'являється до суду щодо відшкодування шкоди, завданої злочинним посяганням. На підставі цього автор робить висновок, що вимога про покарання винного та про відшкодування потерпілому разом із заходами, які приймає суд «ex officio» до поновлення поруше-

ного злочином стану справ, є вичерпним предметом кримінально-судового провадження [3, с. 171–173]. П. Елькінд називала об'єктом правовідносин те, на що спрямовано їх зміст [4, с. 14]. Відмітимо, що прокурор у кримінальному провадженні є активним учасником усіх правовідносин на будь-якій стадії або етапі процесу незалежно від його форм (загальні та особливі порядки кримінального провадження).

Враховуючи наведені думки дослідників і тлумачення категорій, зазначимо, що в широкому сенсі об'єктом процесуального керівництва прокурора в кримінальному провадженні є те, на що воно спрямоване. При цьому, виходячи з твердження, що загальні засади кримінального провадження – це визначальні, фундаментальні, імперативні положення щодо законмірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини й громадянина, а також для врегулювання діяльності органів і посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження [5, с. 16–17], додамо, що прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво в кримінальному провадженні, зобов'язаний виконувати всі вимоги КПК України щодо дотримання й забезпечення цих фундаментальних основ, спрямовуючи на це свою безпосередню діяльність.

Відзначимо, що КПК України істотно змінив підходи до розуміння та правової природи загальноновизнаних основ здійснення кримінального процесу в Україні. На відміну від КПК України 1960 року, засади кримінального провадження визначено в окремій структурній частині нового КПК України.

Так, ст. 7 КПК України визначила низку вимог до змісту й форми кримінального провадження. Однак визначений перелік засад кримінального провадження не можна називати вичерпним, оскільки, визнавши практику Європейського суду з прав людини джерелом права (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосуван-

ня практики Європейського суду з прав людини» [6], ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України), Україна фактично визнала застосування й виконання майбутніх керівних положень кримінального провадження, які буде зроблено Європейським судом із прав людини.

Розглянемо детальніше кожну загальну засаду кримінального провадження крізь призму здійснення процесуального керівництва прокурором.

1. *Верховенство права.* Зазначена засада певною мірою «перекликається» з окремими завданнями кримінального провадження, які було вище розглянуто нами, зокрема з охороною прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Додамо, що КПК України визнає цю засаду як основоположну для всього кримінального провадження. Такий підхід пов'язаний із положеннями ст. 3 Конституції України, при цьому відзначимо, що основу практики Європейського суду з прав людини складає саме розгляд спорів виключно з позицій прав людини як основи діяльності всіх органів влади держави-учасниці Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

2. *Законність.* Відповідно до ст. 9 КПК України прокурор під час здійснення процесуального керівництва в кримінальному провадженні зобов'язаний неухильно дотримуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства, застосовуючи вказані нормативно-правові акти з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Інші положення засади законності прямо пов'язані з розглянутими нами окремими частинами завдань кримінального провадження, зокрема, процесуальне керівництво прокурора спрямоване на всебічне, повне й неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, на виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрювано-

го, обвинуваченого, на обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, на надання їм належної правової оцінки й забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

3. *Рівність перед законом і судом.* Прокурор під час здійснення процесуального керівництва спрямовує свою діяльність на забезпечення відсутності привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК України, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних або інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. При цьому, керуючись ч. 2 ст. 10 КПК України, прокурор під час здійснення процесуального керівництва в кримінальному провадженні має спрямовувати свою діяльність на забезпечення додатковими гарантіями певних категорій осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими й фізичними вадами тощо).

4. *Повага до людської гідності.* Відповідно до цієї засади прокурор під час здійснення процесуального керівництва спрямовує свою діяльність на забезпечення поваги до людської гідності, прав і свобод кожної особи, при цьому забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу в принизливих умовах, примушувати до дій, які принижують її гідність.

5. *Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини.* Зазначена засада зумовлює прокурора, який здійснює процесуальне керівництво, доводити винуватість особи поза розумним сумнівом. При цьому підозра й обвинувачення, яке формується за допомогою процесуального керівництва прокурором, не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих

незаконним шляхом. Наведені питання прямо пов'язані з доказуванням, а особливо з таким критерієм правової ознаки доказу, як допустимість, адже доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України.

6. *Заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення.* Зазначена засада кримінального провадження є об'єктом процесуального керівництва прокурора у випадку, якщо стане відомо, що за тим самим обвинуваченням (підозрою) існує вирок суду, який набрав законної сили; тоді кримінальне провадження підлягає закриттю. Для цього в прокурора є всі правові засоби, а саме: 1) самостійно закрити кримінальне провадження відповідно до повноважень, визначених в абз. 3 ч. 3 ст. 284 КПК України; 2) дати вказівку слідчому закрити кримінальне провадження відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 та абз. 2 ч. 3 ст. 284 КПК України.

7. *Забезпечення права на захист.* Прокурор під час здійснення процесуального керівництва зобов'язаний не лише роз'яснити підозрюваному його права, а й забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. Такі дії він може як здійснювати самостійно, так і звертати на це увагу слідчого. Відмітимо, що ст. 49 КПК України прямо вказує прокурору на його обов'язок дотримання права на захист у таких випадках: 1) відповідно до вимог ст. 52 КПК України участь захисника є обов'язковою, проте підозрюваний не залучив захисника; 2) підозрюваний заявив клопотання про залучення захисника, проте за відсутності коштів або з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно; 3) прокурор вирішив, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, проте підозрюваний не залучив його.

8. *Публічність.* Відповідно до ст. 25 КПК України прокурор зобов'язаний у межах своєї компетенції розпо-

чати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за винятком випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення й особи, яка його вчинила. Додамо, що ця засада характеризує кримінальне провадження як владно-організаційну діяльність посадових осіб та органів, які діють «offisio», тобто в офіційному порядку, відповідно до службового обов'язку, від імені держави. Цей принцип становить основу правового регулювання повноважень прокурора та слідчого в кримінальному провадженні, їх взаємовідносини з іншими суб'єктами й судом, системи та порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, процедури винесення процесуальних рішень тощо [7, с. 78].

9. *Диспозитивність*. Засада диспозитивності полягає в тому, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та в спосіб, передбачені КПК України. У зв'язку з тим, що прокурор здійснює процесуальне керівництво учасниками кримінального провадження, які відносяться до сторони обвинувачення (до таких відносяться слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, оперативні підрозділи), він спрямовує свою діяльність на те, щоб представники сторони обвинувачення, які проводять досудове розслідування під його керівництвом, використовували свої права й повноваження виключно в межах, визначених КПК України. При цьому таке використання повинне бути прямо пов'язаним із дотриманням прав та основоположних свобод людини.

10. *Розумність строків*. Зазначена засада кримінального провадження прямо респондує до такого завдання кримінального провадження, як швид-

ке розслідування, яке вже розглядалося нами в якості об'єкта процесуального керівництва прокурора.

11. *Мова, якою здійснюється кримінальне провадження*. Прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво, має організувати діяльність органів, які проводять досудове розслідування, таким чином, щоб забезпечувати учасникам кримінального провадження, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання й подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись за необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК України.

Тепер зупинимо нашу увагу на детальній характеристиці спеціальних засад кримінального провадження крізь призму здійснення процесуального керівництва прокурором. При цьому згрупуємо такі засади за їх спеціальним призначенням.

1. *Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність*. Зазначена засада кримінального провадження зумовлює діяльність прокурора під час застосування найжорсткіших запобіжних заходів у кримінальному провадженні (затримання та тримання під вартою). У зв'язку із чим прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво під час ініціювання застосування запобіжного заходу, враховує положення ст. 12 КПК України. Зокрема, під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування іншим способом через підозру чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше, як на підставах та в порядку, передбачених КПК України.

2. *Недоторканність житла або іншого володіння особи*. Таємниця спілкування. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї. Зазначені засади кримінального провадження стають об'єктом процесуального керівництва

прокурора, зокрема під час проведення слідчих (розшукових) дій. Це насамперед стосується обшуку в житлі або іншому володінні особи, огляду в житлі або іншому володінні особи, слідчого експерименту в житлі або іншому володінні особи, обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи, втручання в приватне спілкування, допиту.

3. *Невтручання в приватне життя.* Недоторканність права власності. Ці засади кримінального провадження стають об'єктом процесуального керівництва прокурора під час застосування певних заходів забезпечення (тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна) та слідчих (розшукових) дій (обшук, огляд, слідчий експеримент, освідування особи, втручання в приватне спілкування, обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (експертизи)).

З огляду на викладене вважаємо, що процесуальне керівництво прокурора в кримінальному провадженні спрямоване на неухильне виконання завдань кримінального провадження, що дає всі підстави називати їх об'єктом діяльності прокурора під час досудового розслідування.

Ключові слова: прокурор, процесуальне керівництво, засади кримінального провадження, об'єкт правовідносин, суб'єкт правовідносин.

Статтю присвячено дослідженню забезпечення виконання засад кримінального провадження як об'єкта процесуального керівництва прокурора в сучасному кримінальному процесі. Зокрема, детально проаналізовано питання щодо об'єкта кримінально процесуальної діяльності цього учасника. З урахуванням зроблених висновків визначається напрям реалізації прокурором влас-

них повноважень, а саме те, що вони спрямовуються на виконання засад кримінального провадження, визначених Главою 2 Розділу I Кримінального процесуального кодексу України. При цьому детально розкривається кожна засада кримінального провадження крізь призму здійснення процесуального керівництва прокурором.

Статья посвящена исследованию обеспечения выполнения принципов уголовного производства как объекта процессуального руководства прокурора в современном уголовном процессе. В частности, подробно проанализирован вопрос относительно объекта уголовно процессуальной деятельности этого участника. С учетом сделанных выводов определяется направление реализации прокурором своих полномочий, а именно то, что они направляются на выполнение принципов уголовного производства, определенных Главой 2 Раздела I Уголовного процессуального кодекса Украины. При этом подробно раскрывается каждый принцип уголовного производства сквозь призму осуществления процессуального руководства прокурором.

The article is devoted to researching of the issue concerning criminal proceeding principles insuring performance from the perspective of prosecutor's procedural guidance within the contemporary criminal process. In particular, the criminal processual activity object of this participant was analyzed thoroughly. Considering the conclusions that are made, in further the prosecutor's authority application vector is specified, namely that they are aimed at criminal procedure principles fulfillment that are stated in Chapter 1 of Section I of the Criminal Procedural Code of Ukraine. Each principle is scrutinized therewith through the prism of prosecutor's criminal guidance implementation.

Література

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка : [около 57 000 слов] / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1986. – 797 с.

2. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. – К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР, 1973. – 600 с.

3. Случевский В. Учебник русского уголовного процесса. Судопроизводство / В. Случевский. – СПб : Типография М.М. Стасюлевича, 1892. – 444 с.

4. Элькин П.С. Сущность советского уголовно-процессуального права / П.С. Элькин. – Ленинград : Ленинградский ун-т, 1963. – 172 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] : у 2 т. /

[О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012– . – Т. 1. – 2012. – 768 с.

6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] : у 2 т. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012– . – Т. 1. – 2012. – 768 с.

